

DOI: <https://doi.org/10.54937/dspt.2023.23.3.13-20>

Prefacing: Art Action as a Chance Against Stagnation in Adulthood and the Elderly

Praefatio: Art action ako šanca proti stagnácii v dospelosti a seniorskom veku

Barbora Kováčová

Abstract

The presented text is a basic input to the theoretical understanding of action art oriented to selected periods of human development (adulthood and senior age). The author describes the action plein air as a possibility of action creation with the generation of specific themes: homeostasis, evil, meaning. The aforementioned themes are the basis for solving life situations through action creation as a possible saturation of the actual needs or demands of a person in the period of adulthood and/or in the elderly age.

Keywords: Action Art. Plein air. Adulthood. Senior age. Homeostasis. Breakthrough. Meaning.

Skúsenosť človeka s akčným umením

Umenie¹ bolo v minulosti spájané s každodenným životom a činnosťami, ktoré človek potreboval k nasýteniu svojich potrieb. Pre človeka, ktorý vstupuje do priestoru umenia, môžu vznikať situácie, ktoré v prvom náhľade popisujú ideu prezentujúcu konzistentnú štruktúru (v zmysle vnútornej logiky so sprievodnými spôsobmi vyjadrenia v kontexte emócií, činností), v druhom náhľade vo vzťahu s okolím alebo s iným človekom, môžu vytvárať variabilné idey, ktoré sú ovplyvnené skúsenosťou, zážitkom človeka a/alebo skupiny. Samotná skúsenosť človeka s umením/umeleckým prežívaním nemusí byť takou samozrejmosťou, ako by sa mohlo zdať v prvom momente. Primárne vychádzame z toho, že napriek tomu, že právo na kultúru je deklarované v medzinárodných dohodách o ľudských právach, skúsenosť, či stretnutie môže byť v živote každého človeka limitované rôznymi faktormi

¹ Umenie (gr. τέχνη) – je špecifická forma spoločenského vedomia a ľudskej činnosti, ktorá odráža skutočnosť v umeleckých obrazoch, jeden z najdôležitejších spôsobov osvojenia estetického vnímania sveta (podľa Rozental' et al., 1974, s. 558).

podliehajúcim prostrediam, v ktorých človek existuje a pohybuje sa. Samotná podpora rovnakého prístupu ku kvalitnému umeniu má pre človeka zabezpečiť možnosť estetického zážitku a prežívania. Zároveň je potrebné vnímať umenie aj ako priestor mentálnej interakcie. Eco (2015) tvrdí, že každá umelecká aktivita prispieva k otvorenej mentálnej interakcii. V danom kontexte je možné diferencovať niekoľko možností otvorenosti v priestore umenia. Ide o: umelecké dielo dotvára recipient; umelecké dielo nie je uzatvorené a umelecké dielo je otvorené recipientovej reakcii.

O skúsenosti v kontexte s umením možno hovoriť až vtedy, ak si človek, skupina, spoločnosť prežijú skúsenosť v rámci mimoumeleckého spektra. Dewey (1963) poukazuje na fakt, že aby sme mohli pochopiť, oceniť a ohodnotiť „estetično“ v jeho kultivovanej a zároveň intenzívnej podobe, je nevyhnutné, aby sme sa zamerali na skúsenosti každodenného života. Aj preto akčné umenie² je práve tým, ktoré sa z nášho pohľadu môže stať korektným krokom k možnému prežívaniu a nabaľovaniu skúseností so svetom okolo seba mimo galérie, skôr vo verejnom priestore, v priestore prírody, či v priestore každodenných povinností.³ Valachová (2021b) prezentuje akčné umenie ako jednu z abstraktných foriem, kde je zdôrazňovaná bezprostredná spolupráca a priamy kontakt aktéra s divákom/divákmi. Primárne vychádza z akčnej maľby – nefiguratívnej dynamickej maľby, ktorá je výsostne expresívneho charakteru. Z vyššie uvedeného vyplýva, že akčné umenie je významným pre človeka počas jeho životnej cesty v rámci kreatívnej a akčnej tvorby, ktorá je reprezentovaná individuálnou alebo skupinovú tvorbu počas art-akčných modelov.

Cesta človeka v dospelosti a seniorskom veku

Samotná skúsenosť s akčným umením zodpovedá estetickému zážitku v rámci kultúrnych a umeleckých aktivít. Aj táto cesta (v kontexte priamej či nepriamej skúsenosti) môže byť považovaná za sprístupnenie kvalitného umeleckého vzdelávania pre všetkých bez ohľadu na vek či aktuálny zdravotný stav. Vzhľadom na rozvíjanie problematiky akčného umenia⁴, kedy

² Ide o otvorený, skutočne verejný priestor, bez vstupeniek, bez špecifik a bez učiteľov. Vstup do akčného priestoru vyžaduje riešenia a rozhodovanie, kde možno uniknúť správne riešenie/odpovedi, ktorá by bola očakávanou.

³ Tento spôsob vnímania spomenutý autor (Dewey, 2005) vníma ako potrebnú kontinuitu, aj keď v bežnom živote je vhodné hovoriť skôr o diskontinuite (o priepasti/ o trhline medzi umením a každodenným životom). Práve vzájomné prepájanie sa vytratilo možno aj tým, že ako ľudia sme si prestali uvedomovať jej význam, konkrétne význam prepojenia umenia a každodenného života.

⁴ Spracovanie zaznamenávame v jedinečných publikáciách, ktoré objasňujú možnosti a limity vývinu v ceste človeka a následným praxeologickým uchopením pre prácu s danou skupinou od raného veku až po adolescenciu (Kováčová, 2021; Chanasová, 2021, Biarincová, 2021, Valachová, 2021a, Kováčová, Valachová, 2021).

už vznikla iniciatíva spracovať akčné umenie z praxeologického rámca, nastala potreba sýtiť (teoreticky, výskumne akčné umenie aj v období dospelosti a seniorského veku). Tieto dve vývinové obdobia sú významné tým, že patria k pomerne ohrozeným a zároveň málo podchyteným vývinovým obdobiam, ktorých kvalita života sa odráža na samotnom prežívaní a duševnom zdraví. V danom období sa prelínajú tri témy – homeostáza, zlom, zmysel, ktoré je možné prepojiť s akčným umením ako takým.

Človek v období dospelosti a seniorského veku spoznáva a upevňuje zmysluplné interakcie s okolím v kontexte opätovne nadobudnutých, či (znovu)aktualizovaných schopností a kompetencií (aj z toho dôvodu sú dané vývinové obdobia zaujímavými a s využitím akčného umenia aj jedinečnou šancou). Zámerom spomenutých téz je poukázať v akcii na existujúce možnosti a limity akčného umenia v období dospelosti a seniorského veku. Podpora človeka cez akčné umenie je jednou z možností umeleckého stvárnenia a prežívania stelesniť svoje skúsenosti, poznatky či ťažkosti v otvorenom priestore akcie. Ruisel (2010) tvrdí, že práve vrodené tvorivé a inovačné kompetencie stanovujú kľúčovú vlastnosť ľudského myslenia. Sú aktivované alebo inhibované kultúrnymi premennými, alebo sociálnym prostredím. Významnú úlohu v ich vývine zohráva edukačný systém a samotné prežívanie, ktoré môže byť podporované aj akčnosťou v priestore. Samotná činnosť človeka v priestore akcie môže byť vnímaná aj ako netradičná, ale zároveň je jedinečnou vo svojej samotnej podstate, a to dosiahnutím psychickej katarzie.

Art-plenér ako súčasť art action

Art-plenér je koncipovaný z dvoch častí⁵, ku ktorým si dovoľíme prezentovať ich ponímanie z nášho pohľadu. **Art** je všeobecne vnímaný ako pojem prepojený s umením. Celkovo však v spojitosti s človekom ho možno vnímať ako umeleckú činnosť človeka alebo aktívneho človeka tvoriaceho umenie. **Plenér** je charakteristický svojím priestorom, časom a akciou. Priestor a čas sú neoddeliteľnými od hmoty, čím sa stávajú univerzálnymi a všeobecnými. Rozental' et al. (1974) popisujú priestor ako trojrozmerný v porovnaní s časom, ktorý má jeden rozmer. *Zároveň priestor vyjadruje usporiadanie (poriadok) existujúcich objektov, čas zase ich vzájomnú existenciu premeny objektov a taktiež aj javov* (ibidem, s. 77-78). Vzťahy medzi objektmi sú dôležité, lebo ich prítomnosť spôsobuje, že sa objavujú/zanikajú stále v novej podobe a forme. Zoskupením dvoch vyššie popisovaných pojmov (art-, – plenér) sa rozumie rôznorodá umelecká

⁵ Art (gr. τέχνη) a plenér (gr. πλείν-αίρ)

a aktívna⁶ činnosť človeka, ktorá prebieha v otvorenom priestore a čase na podklade konkrétnej akcie. Človek pôsobiaci v priestore akčného umenia sa nazýva **aktérom**. V rámci artplenéru aktér tvorí buď individuálne, alebo skupinovo. Ide o akčnú tvorbu, počas ktorej aktér vychádza mimo svojej komfortnej zóny, a vplyvom prostredia vyjadří aj veľa tém, ktoré sú pre neho považované (a precitované) ako záťažové.

V kontexte vnímania priestoru v art-plenéri nemusí ísť len o priestor prírody, môže to byť priestor budovy, ktorý nie je štrukturovaný (ohraničený), a je možné pracovať v ňom bez hraníc. Umožniť aktérovi slobodne tvoriť „*en plein air*“, má vo francúzskom jazyku označenie „*plenér*“. A práve francúzski impresionisti položili základy pre maľbu mimo ateliéru, lebo ich túžba zobrazit svetlo, či jedinečné farebné premeny bola čoraz silnejšia. Prenos túb s farbami, maliarskeho stojanu a potrieb k maľbe otvorilo priestor pre maľbu v krajine, v otvorenom priestore. Človek vstupujúci do prostredia akcie (aktér) svojím konaním naplní podstatu akcie vychádzajúcej z individuálnych, sprostredkovaných poznatkov, emocionálneho prežívania, ale aj iných vplyvov.⁷

Vnímanie akčného plenéru v životnej ceste dospelého a seniora

Človek (aktér, divák, účastník) je spoločenská bytosť, ktorá sa podieľa v rámci **akčných plenérov** na tom, aby sprostredkovala to, čo nevie, nemôže a častokrát (ne)vedome odmieta verbálne vyjadriť v bežnej komunikácii. Rozental' et al. (1974) tvrdia, že schopnosti človeka ako mať vzťah k svetu a k iným ľuďom, komunikovať s ostatnými ľuďmi, myslieť, hodnotiť mravnosť, umeleckosť v rámci zážitku sú tými, ktoré vznikli v procese spoločensko-historickej praxe. Sú tými, ktoré charakterizujú ľudskú podstatu v jej individuálnom zosobnení a prejavení sa.⁸ **Spoločenský človek** je tvorcom dejín, tvorcom svojho predmetného sveta kultúry a v tomto zmysle, ako tvrdia Rozental' et al. (1974, s. 85), aj *tvorcom seba samého*. A preto je nevyhnutné zohľadniť skutočnosť, že každý človek má k dispozícii (je disponovaný) špecifické výpovedné možnosti na to, aby vyjadril, s čím sa stretol, stretáva alebo sa v najbližšom čase stretne. Nesie v sebe individuálnu zodpovednosť za všetky dôsledky svojich činov, hodnotení, za prijatie určitých noriem spoločenského života, práve preto je každý človek osobnosťou.⁹ Vaňková (2017) tvrdí, že človek *ako aktér v používaní jazyka*,

⁶ *Aktivita* (gr. *Δραστηριότητα*) zámerná činnosť, ktorá je realizovaná jednotlivcom alebo skupinou. Kultúrnou aktivitou sa rozumie taký typ aktivity, ktorá je vyvíjaná v oblasti kultúry v súlade s objektívnymi a subjektívnymi potrebami a záujmami v oblasti kultúrneho prežívania.

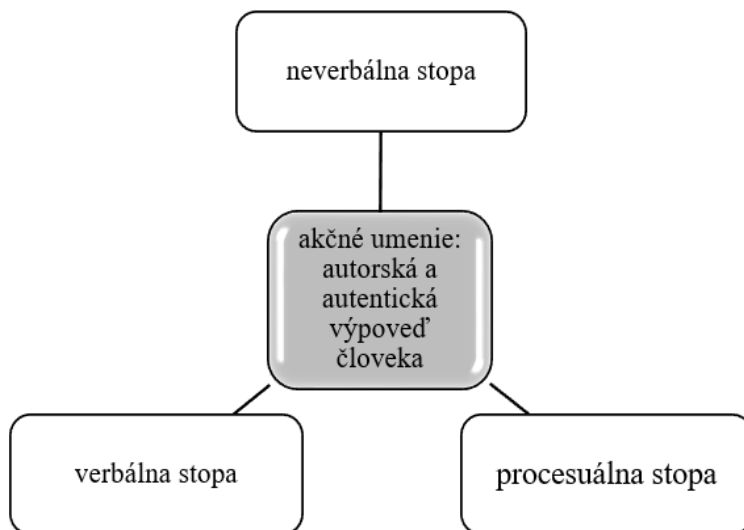
⁷ Ak spomíname faktory je potrebné konštatovať, že ich existuje veľa a ovplyvňujú samotnú tvorbu počas artplenéru (v texte príspevku spomíname len vybrané, pozn.).

⁸ uprav. podľa Rozental' et al. (1974, s. 84)

⁹ vnímanie „ja“ vo filozofii a humanitných vedách (bližšie Vaňková, 2017)

v samotnom konaní, a v tvorbe sám utvára svoju existenciu a konštruuje svoju identitu (ibidem, s. 20).

Schéma 1: Autentická a autorská výpoveď aktéra počas akčnej tvorby

Zdroj: Kováčová (2022, nepubl.)

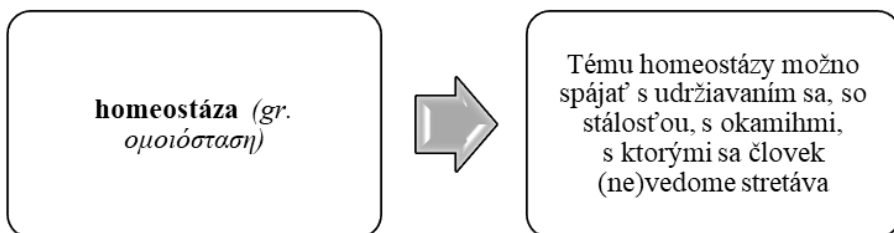
A práve tieto skúsenosti môže človek vyjadriť s využitím art action v rámci konkrétnych téz v akčných plenéroch. Predstavuje sa tak **formou autentickej a autorskej výpovede**, ktorá je zobrazená tromi spôsobmi: neverbálnou stopou, tzn. samotným produktom; verbálnou stopou, tzn. samotnou výpoveďou a/alebo procesuálnou stopou, tzn. vytvára sa možnosť komunikovať s človekom počas celej jeho tvorby (Schéma 1).

Priblíženie téz: od homeostézy cez zlom, až k zmyslu života

Akcia je označovaná aj ako činnosť. Na základe činnosti alebo sledu činností vznikajú udalosti formujúce sa počas celého dňa, čím naplňajú človeku osobný priestor a často zostávajú nedokončené, nedopovedané (zostávajú otvorenými). Človek sa k myšlienkam vracia počas prežívania postupne a akčné umenie môže byť koncipované aj ako zámer¹⁰ k návratu, objasneniu alebo rozuzleniu danej situácie.

¹⁰ V zmysle *taktiky* (premysleného, zámerného postupu pri akčnej tvorbe) alebo *stratégie* (ako preklenúť konkrétnu životnú udalosť; stratégia symbolicky vnímaného „boja“ s využitím art action).

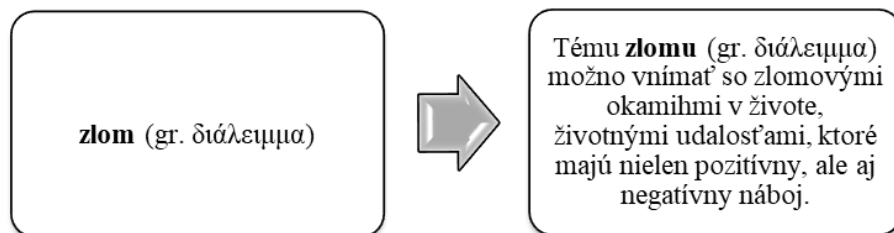
Schéma 2: Priblíženie homeostázy v kontexte akčného umenia zameraného na znižovanie stagnácie v období dospelosti a seniorského veku

Zdroj: Kováčová (2022, nepubl.)

S prepojením spomenutej témy homeostázy¹¹ s konkrétnym vývinovým obdobím človeka je možné implementovať akčné umenie a hľadať možnosti na podporu vnútornej rovnováhy medzi myslením aktéra a jeho samotnou akčnou tvorbou. Je zrejmé, že samotné akčné umenie v súvislosti so stálosťou a zaujímavými okamihmi bude odlišné v období dospelosti, ako aj v období seniorského veku.

Schéma 3: Priblíženie zlomu v kontexte akčného umenia zameraného na znižovanie stagnácie v období dospelosti a seniorského veku

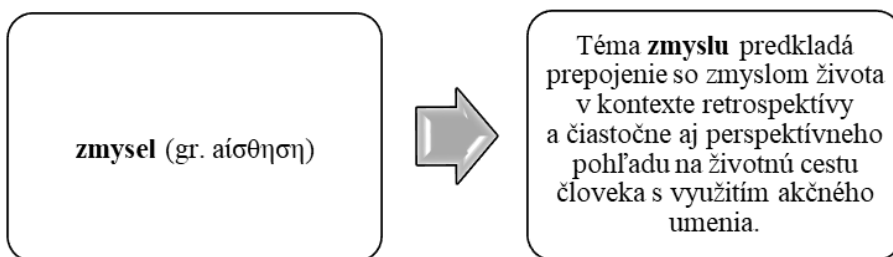
Zdroj: Kováčová (2022, nepubl.)

V súvislosti so životnou cestou ide o časovo kratšie obdobia súvisiace s významnými zmenami v živote človeka¹², ktoré sa dotýkajú rodiny, zamestnania a partnerstva. Je zrejmé, že samotné akčné umenie v súvislosti s významnými zmenami v živote človeka môže zohrávať dôležitú rolu.

¹¹ Pojem *homeostázy* zaviedol americký fyziológ W. Cannon, ktorý popísal pomerne veľké množstvo procesov v ľudskom organizme a nazval ich homeostatickými (Rozenal' et al., 1974).

¹² Konkrétne pozitívne zmeny (emočne povzbudzujúce) môžu byť napríklad príchod nového člena do rodiny, uzdravenie sa z ťažkého ochorenia, postup v práci, „zázrak“ v živote, ..., ale často sa to týka zmien, ktoré majú negatívny náboj (prinášajú frustráciu, zmätenosť, depresívne prežívanie, ako napr. smrť životného partnera, smrť dieťaťa, strata domova, strata zamestnania, náhle zdravotné ochorenie, trauma zo živeľnej pohromy a pod.) (Kováčová, 2022).

Schéma 4: Priblíženie zmyslu v kontexte akčného umenia zameraného na znižovanie stagnácie v období dospelosti a seniorského veku

Zdroj: Kováčová (2022, nepubl.)

Človek prostredníctvom akčnej tvorby hľadá a nachádza zmysel života v akčnom vyjadrovaní.

Záver

Zdokumentovanie procesu¹³ akčnej tvorby človeka v období dospelosti a seniorského veku, identifikovanie možností a limitov art action v spojitosti s vybranými témami (homeostáza, zlom, zmysel), s návrhmi a odporúčaniami pre ďalšie využitie je jedinečnou možnosťou ako verejne prezentovať art action ako súčasť umeleckej podpory v rámci zvýšenia záujmu verejnosti o umenie v živote človeka. Danú skutočnosť považujeme za inováciu a skvalitnenie ponuky pre obdobie dospelosti a seniorského veku v rámci ich rozvíjania v súvislosti s neformálnym umeleckým priestorom.

Bibliografia

- BERGEROVÁ, X. 2021. Expresia – hybná sila umenia. In: *Expresivita vo výchove*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2021. ISBN 978-80-223-5265-9, s. 9-18.
- BIARINCOVÁ, P. 2021. *Akčnosť vo vzdelávaní – výzva pre každého človeka 4: obdobie staršieho školského veku*. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku. VERBUM – vydavateľstvo KU, 2021. 139 s. ISBN 978-80-561-0923-6.

¹³ Proces (gr. διαδικασία) možno popísať ako zákonitú a postupnú zmenu, ktorá môže byť odrazom skutočnosti, že dospelý človek/senior vstúpil do prostredia akčného umenia (a možno predkladať aj určitú mieru zmeny, či samotného ovplyvnenia v prospech samotného aktéra). Bergerová (2021) tvrdí, že nielen umelecké procesy sa odohrávajú v mnohoúrovňovom a mnoho-rozmernom časopriestore. Orientácia v ňom je podmienená živou intuíciou a schopnosťou vhľadu samotného aktéra.

- DEWEY, J. 1963. *Experience and Education*. New York: Macmillan, 1963.
- ECO, U. 2015. *Otvorené dielo*. Praha: Argo, 2015. ISBN 978-80-2571-158-3.
- CHANASOVÁ, Z. 2021. *Akčnosť vo vzdelávaní – výzva pre každého človeka 2: obdobie predškolského veku*. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku. VERBUM – vydavateľstvo KU, 2021. 72 s. ISBN 978-80-561-0921-2.
- KOVÁČOVÁ, B. 2021. Sprítomnenie akčného umenia v priestore akcie. In: *Studia Scientifica Facultatis Paedagogicae*, 2021, 20(4), 72-77. ISSN 1336-2232.
- KOVÁČOVÁ, B. 2022. (nepubl.). Stelesnená skúsenosť s využitím art action II. – proti stagnácii v dospelosti a seniorskom veku (projekt podaný cez www.portalvs.sk, pod č. 001KU-4/2023).
- KOVÁČOVÁ, B., VALACHOVÁ, D. 2021. *Akčnosť vo vzdelávaní – výzva pre každého človeka 5: obdobie adolescencie*. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku. VERBUM – vydavateľstvo KU, 2021.
- ROZENTAE, M. M. et al. 1974. *Filozofický slovník*. Bratislava: vydavateľstvo Pravda. 75-051-74.
- RUISEL, I. 2010. Cesta ku kognitívnemu portrétu človeka. In: Ruisel, I., Prokopčáková, A. (Eds.). *Kognitívny portrét človeka*. Bratislava: Ústav experimentálnej psychológie SAV Bratislava, 2010, s. 11-32. ISBN 978-80-88910-29-9.
- VALACHOVÁ, D. 2021(a). *Akčnosť vo vzdelávaní – výzva pre každého človeka 3: obdobie školského veku*. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku. VERBUM – vydavateľstvo KU, 2021. 134 s. ISBN 978-80-561-0922-9.
- VALACHOVÁ, D. 2021(b). Kreativita, emocionalita, expresia – fenomény v zážitkovom učení. In: *Hranice neformálneho vzdelávania*. Banská Bystrica: MALENA, občianske združenie, 2021, s. 43-61. ISBN 978-80-570-3097-3.
- VANĀKOVÁ, I. 2017. *Život ako Story – Ja ako text. Naratívne perspektívy v skúmaní osobnej identity človeka*. Prešov: Prešovská Univerzita v Prešove, 2017. ISBN 978-80-555-1854-1.

Príspevok je výstupom z projektu KEGA č. 001KU-4/2023 Stelesnená skúsenosť s využitím art action II. – proti stagnácii v dospelosti a seniorskom veku (hlavný riešiteľ: doc. PaedDr. Barbora Kováčová, PhD.).

Doc. PaedDr. Barbora Kováčová, PhD.

Katedra špeciálnej pedagogiky

Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta

Hrabovská cesta 1, 034 01 Ružomberok

barbora.kovacova@ku.sk